

Ә.Т. Төлеубаев

ҚАЗАҚСТАН
АРХЕОЛОГИЯСЫНЫҢ
ҚОЛА ЖӘНЕ
ЕРТЕ ТЕМІР
ДӘУІРІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ

Таңдамалы
мақалалар
мен еңбектер
жинағы

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

Ә. Т. Төлеубаев

Қазақстан
археологиясының қола және
ерте темір дәуірі мәселелері

Таңдамалы еңбектер мен мақалалар

1-т о м

АЛМАТЫ
2013

А. Т. Төлеубаев

Проблемы эпохи бронзы и раннего железного века Казахстана

Избранные труды и статьи

Том 1

АЛМАТЫ
2013

УДК 902.904 (574)
ББК 63.4 (5 каз)
Т 65

Ответственный редактор, д.и.н., профессор Самашев З. С.
Составители сборника: Төлеубаева М. А., Жұматаев Р. С.

Т 65 Төлеубаев Ә. Т. Қазақстан археологиясының қола және ерте темір дәуірі мәселелері = Проблемы эпохи бронзы и раннего железного века Казахстана = Some issues of the Bronze Era and the Early Iron Age in Kazakhstan / Жауапты ред. З. С. Самашев; құраст.: М. А. Төлеубаева, Р. С. Жұматаев. – Алматы: Service Press, 2013. ISBN 978-601-7283-04-9

Ә. Т. Төлеубаевтың екі томдық таңдамалы еңбектерінің бірінші томына оның өткен ғасырдың 70-жылдарынан бастап бүгінгі күнге дейін жарияланған және баспа бетінде жарық көрмеген археологиялық мақалалары енді. Мақалалар негізінен Шығыс және Оңтүстік-Шығыс Қазақстанның қола және ерте темір дәуірі ескерткіштеріне арналады. Зерттеуші өзінің бірнеше мақалаларын Шілікті даласындағы сақтардың патша обаларының мәдениетіне, әсіресе Байғөтебе үйігінен шыққан «алтын адам» мәселесіне арнайды. Кітапта Қазақстан аумағын мекендеген көне жұрттардың дүниетанымы, әлеуметтік-саяси тарихы да қарастырылады. Кітап археолог, этнолог, тарихшыларға және мәдениеттанушыларға арналады.

В первый том двухтомного сборника избранных трудов А. Төлеубаева вошли его статьи по археологии Казахстана, опубликованные с середины 70-х годов прошлого века по настоящее время. Статьи посвящены памятникам эпохи бронзы и раннего железного века Восточного и Юго-Восточного Казахстана. В серии статей исследователь особое внимание уделяет элитарным сакским памятникам Шиликтинской долины, «золотому человеку» из кургана Байгөтебе. В книге рассматриваются и вопросы мировоззрения, социально-политической истории древних племен Казахстана. Книга рассчитана для археологов, этнологов, историков и культурологов.

Т. 1. –2013. –520 б. –суретті. –Қазақша, орысша, ағылшынша. УДК 902/904 (574)
ISBN 978-601-7283-05-5 ББК 63.4 (5 каз)

Баспаға «Аль-Фараби» аттындағы Қазақ ұлттық университетінің тарих, археология және этнология факультетінің Ғылыми кеңесі ұсынған
Рекомендовано к печати Ученым советом факультета истории, археологии и этнологии КазНУ имени аль-Фараби
Recommended for publishing by the Board of Academics of the History, Archeology and Ethnology Faculty, Al-Farabi Kazakh National University

ISBN 978-601-7283-05-6 (т. 1)
ISBN 978-601-7283-04-9 (общ.)

© Төлеубаев А. Т., 2013

A. T. Toleubayev

Some issues of the Bronze Era and the Early Iron Age in Kazakhstan

Selected works and articles

Volume 1

ALMATY
2013

МАЗМУНЫ
ОГЛАВЛЕНИЕ

От автора	7
Т.ғ.д., профессор Ә. Т. Төлеубаевтың ғылыми және педагогикалық қызметі	8
О научной и педагогической деятельности профессора А. Т. Төлеубаева	16
Поселения Центрального Казахстана в эпоху бронзы	23
Происхождение и сущность казахского обычая посвящения умершему коня	24
Новые андроновские памятники Семипалатинской области	31
Могильник Сабьндыколь	35
ҚАЗМУ-дің көне дәуір археологиясы және этнологиялық зерттеу топтарының жұмыстары	51
Жизнь и научная деятельность А. М. Оразбаева	56
Памятники эпохи бронзы Ескеалмас и Масалы в северных склонах Тарбагатая	61
Ертедегі үйсіндердің Тарбағатайдың теріскейіндегі ескерткіштері	80
Золотые изделия из 3-Чиликтинского могильника	96
Шілікті жазғы – сақтардың алғашқы мемлекетінің ту тіккен ордасы	99
Надмогильное сооружение сакского «золотого» кургана из археологического комплекса Чиликты-3	106
Шиликтинское золото раннесакского времени	114
Золотые курганы Шиликты	119
Сақ қауымындағы қоғамдық құрылыс және мемлекеттілік мәселесі	134
Архитектура наземной конструкции кургана № 1 группы Шиликты-3	138
Проблема музеефикации Шиликтинских раннесакских памятников	144
Snow leopards, eagle-felines and golden deer treasures from the «Hill of horse races»	150
Gold of early saks period from Shilikty valley, Kazakhstan	157
Шілікті ерте сақ патша обаларының зерттелеу нәтижелері	162
Исследования и исторические реконструкции по материалам царских некрополей Шиликтинской долины	173
Дромосы элитарных курганов предгорий Тарбагатая	204
Ғұндар мемлекеті – түркі мемлекеттілігінің бастауы	213
Золотой курган из Шиликты-3 Восточного Казахстана	218
Характеристика золотых ювелирных изделий из Шиликтинского кургана Байгөтебе	239

Некоторые результаты исследований и исторических реконструкций группы ученых КазНУ имени аль-Фараби по изучению эпохи бронзы и раннего железного века Казахстана.....	251
Некрополь Уйгентас.....	276
Костюм Шиликтинского «золотого человека» в контексте одежды сако-скифского мира.....	283
А. М. Оразбаев и формирование археологической науки и образования в Казахстане.....	322
Результаты многолетних мультидисциплинарных исследований царских некрополей Шиликтинской долины.....	328
Итоги исследований памятников раннего железного века Тарбагатай и Жетысуского Алатау.....	351
Из опыта реконструкции костюма сакского «золотого человека» из Шиликты.....	370
Некоторые проблемы социально-экономического и культурного развития азиатских саков.....	399
Результаты исследований органических проб из погребальной камеры кургана «Байтөбе».....	402
Results of multidisciplinary studies and reconstructions of materials from the Baigetobe esults kurgan at Shilikty.....	415
Культурногенетические истоки и мировоззренческие основы геральдических знаков в композиции государственного герба Казахстана.....	424
Шаманское святилище Карасу в Чингистау.....	443
Золотость земель Восточного Казахстана и Шиликтинской долины.....	440
Die Königsnekropolen des Šilikty-Tals.....	466
Ойжайлау I, II қорымдарында жүргізілген қазба жұмыстары.....	481
Ойжайлау II қорымдағы №1 қорғаның зерттелуі.....	491

Мені осы жарық дүниеге әкеліп, бұл жалғаннан ерте озған қадірменді анам – Іәні Байоралқызының рухына арнаймын!

*Сілге мына жарық дүниеге келгенім үшін,
Ақ сүйемді елденім үшін,
Қанышмен асыл қасиеттеріңді бергенім үшін,
Аз да болса мейірімінді көргенім үшін,
мәңгі қадірлерімнен!*

АВТОРДАН

Екі томдық таңдамалы еңбектерімің I-томына өткен ғасырдың 80-жылдарының ортасынан бастап бүгінгі күнге дейін жарияланған және де бастап бетін қормеген археология саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарым енді.

Бұл мақалалардың бір парасы Тарбағатай баурайының қола дәуірі ескерткіштеріне арнаса, сүбелі бөлігі сол мәдени-тарихи абықта ерте темір заманында өмір сүрген сак, гун, үйсін, қыпшақ, түркі жұрттарының археологиялық жәдігерлерін, олардың мәдени-әлеуметтік тарихын саралап бақылауға арналады. Жинаққа кірген мақалалардың деңгейі менің ұстазымның археологиялық он жылдығында Шилікті жазыптан ашып, зерттеген сак заманының Бураңия кеністігіндегі ең бір қызық «алтын адамның» зерделетуіне арналды.

Қарап отырсақ бүгінде біраз жасқа келіптіміз. Тыңдырылған жұмыстар да баршылық екен. Бірақ біздің мақалаларымыздың көпшілігі таралымы өте аз ғылыми жинақтарда жарияланған. Бүгінде олардың біразы тіпті замандардың да қолына тімей жүргенін білеміз. Сондықтан, ғылыми өмірімің бір белесінің өсебі ретінде осы жинақтарда құрастыруда жөн деп таптым.

Күннің ыстық-суығына қарамай меймен бірге қазба, іздеу-барлау жұмыстарына әр жылдары қатысқан әріптестеріме, шәкірттеріме рәхметімді айтамын.

ОТ АВТОРА

Жизнь течет своим чередом. Без скромности, к шестидесятилетнему рубежу я подошел с определенными научными успехами. Как известно, наши научные труды обычно публикуются в сборниках с очень ограниченным тиражом распространения. Поэтому некоторые из них стали библиографической редкостью. Учитывая эти обстоятельства и как бы отчитываясь перед собой за пройденный научный путь, я решил опубликовать свои наиболее важные научные произведения в этом двухтомнике. К настоящему времени в моем «запаснике» накопилось фактологических материалов, исторических замыслов и теоретических разработок по археологии Казахстана и этнографии казахов еще на несколько томов. Судьба позволит и это осилить.

Отдельные статьи тома посвящены памятникам эпохи раннего железного века Восточного Казахстана, особое внимание уделяется результатам многолетних мультидисциплинарных исследований шиликтинского «золотого человека» и раннесакских элитарных курганов.

Моя величайшая благодарность коллегам и ученикам, которые, несмотря на зной и холод полевых условий, участвовали в раскопках и разведочных исследованиях, описанных в книге памятников.